

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Cultura 9(3) 2017

ISSN 2083-7275

DOI 10.24917/20837275.9.3.25

RECENSIÓN

Ewa Ogłóza

Uniwersytet Śląski w Katowicach

O szkole, nauczaniu i dydaktyce języków ojczystych w czterech krajach

Teaching of National Languages in the V4 Countries. Eds. Marek Pieniążek and Stanislav Štěpánik. Prague 2016 (Charles University Faculty of Education); ss. 181

Monografia jest interesującą i wartościową publikacją. Przedstawia wyniki świetnego projektu badawczego z lat 2015–2016, niedługo po jego zakończeniu. Zwraca więc uwagę tempo i staranność procesu wydawniczego. Pomysłodawca i kierownik projektu badawczego, profesor Marek Pieniążek, obszernie omawia początek badań, kolejne etapy i konferencje, skład zespołu badawczego, zawartość opracowania. W projekcie wzięło udział ośmioro autorów o wielkim doświadczeniu nauczycielskim, badawczym oraz naukowym z czterech krajów należących do tzw. Grupy Wyszehradzkiej, czyli krajów Europy Środkowej o podobnym położeniu geopolitycznym, historii i celach społeczno-kulturowych oraz edukacyjnych. Badacze reprezentują cztery uczelnie: Uniwersytet Pedagogiczny z Krakowa – Marek Pieniążek, Uniwersytet Karola z Pragi – Stanislav Štěpánik i Martina Šmejkalová, Uniwersytet Kościoła Reformowanego im. Gáspára Károliego z Budapesztu – János Imre Heltai, Réka Sólyom i Tibor M. Pintér oraz Uniwersytet Konstantyna Filozofa z Nitry – Silvia Pokrivčáková i Anton Pokrivčák.

Publikację tworzą: część wstępna z notami o siedmiu autorach (*About the authors*), ich miejscu zatrudnienia, przygotowanych monografiach oraz doświadczeniach w pracy nauczycielskiej; dwa rozdziały informacyjne o projekcie i książce (*Introduction; About the book; About the project*); kilkudziesięciostronicowe omówienie rezultatów badawczych w poszczególnych krajach, które to rozdziały zostały skomponowane według tych samych problemów; część końcowa zawiera wnioski ze wszystkich fragmentów badawczej pracy zespołu (*Discussion and conclusion*), a także literaturę przedmiotu, streszczenia oraz listę słów kluczowych.

Nie mam wątpliwości, że książka traktuje o pionierskich badaniach, empirycznych i źródłowych, porównawczych. We wcześniejszych publikacjach omawiane były problemy polskiej dydaktyki polonistycznej, natomiast w monografii poznajemy specyfikę edukacji szkolnej w każdym z czterech krajów, możemy więc porównać poziom refleksji teoretycznej i stan osiągnięć dydaktycznych, a z porównania wyciągnąć wnioski, zastanowić się nad zaletami i niedociągnięciami każdego ze sposobów uprawiania edukacji językowej i literackiej.

Cztery rozdziały, w układzie alfabetycznym, o nauczaniu języka narodowego w poszczególnych krajach traktują o następujących zagadnieniach: o wpływie polityki na system szkolny i nauczanie, o kamieniach milowych w rozwoju edukacji, o współczesnym stanie edukacji języków narodowych (programy i podstawy, podręczniki, praktyka szkolna, testy i egzaminy), o kształceniu nauczycieli, o uczeniu danego języka narodowego (też kultury) jako drugiego czy obcego; zawierają one ponadto wnioski oraz bibliografię.

Marek Pieniążek podkreślił, że wnioski z badań na temat podobieństw i różnic w zakresie funkcjonowania szkoły w różnych warunkach pomogą odpowiedzieć na pytania, jak można uczyć lepiej i efektywniej, aby obronić własną tożsamość każdego z narodów wobec takich zjawisk współczesnej Europy i świata, jak wielokulturowość i wielojęzyczność (por. s. 28). Wskazał na zagrożenia i niebezpieczeństwa reform edukacyjnych, wyraził wątpliwości, czy na pewno w ostatnich latach w Polsce rola języka polskiego została wzmocniona. Omówił egzaminy końcowe, ich kształt i kryteria zaliczania, a także podał niektóre ustalenia empirycznych badań Instytutu Badań Edukacyjnych (dotyczące na przykład programów autorskich czy indywidualizacji nauczania). Pisząc o podstawie programowej, zwrócił uwagę na sposoby jej układania, strukturę, liczbę lektur, język wymagań szkolnych, a w związku z ogólnymi kwestiami dydaktycznymi – poruszył problem układu chronologicznego, uczenia o języku i działaniach w języku oraz uczenia pod egzamin. Dla polskiego czytelnika książki ten właśnie rozdział skłania do refleksji nad stanem polskiej edukacji polonistycznej; rozdziały autorów z innych krajów mają przede wszystkim walor informacyjny i także inspirujący.

W poszczególnych opracowaniach pojawiają się między innymi następujące tematy: przeszłość i współczesność w nauczaniu, uwarunkowania edukacji, oddzielne lub łączne nauczanie w szkole o języku i literaturze, system czy użycie języka, język narodowy czy język ojczysty, pierwszy, przekazany przez rodziców („mother tongue”).

Historyczne ujęcia są odmienne dla każdego z państw. Historia edukacji czeskiej sięga XIII wieku, a szczególną formę przyjęła edukacja w 1918 roku w związku z utworzeniem państwa, a potem w 1989 roku; edukacja węgierska z kolei omówiona jest od XVIII wieku, ze szczególnym zwróceniem uwagi na współcześnie obowiązujące akty prawne i dokumenty oświatowe oraz kwestię gotowości nauczycieli do korzystania ze swobody i twórczego rozwijania zapisów w podstawach programowych, a także listę siedmiu typów kompetencji językowych i literackich (s. 72).

W czeskim opracowaniu na temat podręczników i egzaminów są uwagi o pozytywnych i negatywnych aspektach wyboru podręcznika spośród kilku propozycji, a także wniosek o dedukcyjnym toku nauczania, od czego trzeba by odchodzić, oraz o egzaminie maturalnym, sprawdzanym w szkole (eksperyment z zewnętrznym ocenianiem na razie się nie udał).

Na rynku węgierskim funkcjonuje w wersji papierowej lub internetowej kilka podręczników dla uczniów oraz materiały pomagające w uczeniu, których adresatami są i nauczyciele, i uczniowie. Podręczniki trafiają do rąk dzieci i młodzieży na Węgrzech, a także w ościennych krajach, gdzie żyją Węgrzy. Niestety w podręcznikach i na lekcjach w zbyt małym stopniu uwzględnia się społecznie zdeterminowane

zróżnicowanie językowe, przywołuje standardy poprawnościowe, a nie odwołuje się do żywej mowy. Z tego powodu lekcje języka węgierskiego oceniane są jako nudne, a użytkownik języka nie odnajduje siebie w omawianych przykładach. Podrozdział o maturze ma charakter informacyjny; przedstawiane są cele, podstawy prawne, przebieg egzaminu i kryteria oceny.

W rozdziale o polskich podręcznikach znalazły się informacje o kilku seriach przeznaczonych według listy ministerialnej do szkoły licealnej, a także o badaniach nad podręcznikami. Odwołując się do praktyki nauczania, autor nie bez racji pisze o braku w edukacji nastawienia antropocentrycznego, dialogu i odpowiedzi na rzeczywiste potrzeby, zainteresowania czy opinie uczniów, o niedostatkach pracy z tekstem, o niewykorzystywaniu wiedzy o języku w tworzeniu i ocenie wypowiedzi czy uczestniczeniu w aktach mowy i ich analizie, a także o niewystarczającej pracy z multimediami. Krytyczna diagnoza z pewnością wymaga namysłu i znalezienia odpowiednich zastosowań nowoczesnych koncepcji i metod nauczania.

Słowackie opracowanie informuje o bezpłatnych podręcznikach oraz korzyściach i niedogodnościach obowiązywania jednej książki dla uczniów. Autorzy charakteryzują ponadto trzy typy egzaminów (po piątej i dziewiątej klasie oraz maturę) i przytaczają kilkupunktową ocenę wyników.

Jeśli chodzi o kształcenie nauczycieli, w czeskim i węgierskim opracowaniu zwrócono uwagę na konieczność posiadania tytułu magistra oraz na przygotowanie nauczycieli do nauczania na różnych poziomach szkolnych, a także – innych niż język czeski przedmiotów. Dla M. Pieniążka istotne są takie problemy kształcenia nauczycieli, jak dwa etapy studiów, włączenie do programu studiów uniwersyteckich wielu dziedzin refleksji pedagogicznej, regionalizmu, wiedzy dotyczącej uczniów o specjalnych potrzebach dydaktycznych czy bibliotekoznawstwa lub filozofii. Autor przywiązuje dużą wagę do większej liczby godzin i urozmaicenia merytorycznego praktyk szkolnych, ciągłych i śródrocznych. Słowackie opracowanie tematu obejmuje cele, podręcznik i programy nauczania języka słowackiego jako drugiego lub obcego – wśród mniejszości narodowych i dzieci cudzoziemców.

We wszystkich czterech rozdziałach zamieszczono uwagi na temat innych sytuacji niż typowe nauczanie języka ojczystego. I tak, nauczanie języka czeskiego jako drugiego czy obcego dotyczy zarówno mniejszości narodowych, dzieci cudzoziemców, jak i lektoratów języka czeskiego czy czeskich szkół na świecie.

Pisząc o nauczaniu języka węgierskiego jako obcego, autorka przedstawiła ramowy program, w którym znajdują się nie tylko zagadnienia gramatyki czy komunikacji językowej, ale także problemy społeczne, fakty kulturowe, literatura (łącznie z przysłowiami), historia, znaczące miejsca i geografia.

M. Pieniążek dostrzega niepokojące, chociaż zrozumiałe w globalnym świecie, zjawisko obniżania rangi języka polskiego, o czym świadczy na przykład popularność języka angielskiego (nauczanego w małych grupach, także na pozaszkolnych zajęciach) czy punktacja w postępowaniu rekrutacyjnym na wyższe uczelnie. Omawia także nauczanie języka polskiego jako obcego na niewielką skalę wśród nielicznych mniejszości narodowych.

Autorzy ze Słowacji najobszerniej omawiają to zagadnienie, przytaczając programy kursów języka słowackiego na różnych poziomach szkolnych, charakte-

ryzując podręczniki i słowniki, wymieniając najważniejsze cele edukacyjne wśród mniejszości narodowych (ruska, romska i węgierska) oraz cudzoziemców (dzieci i dorośli).

Wnioski zamieszczone po kolejnych rozdziałach mają charakter syntetyczny i obejmują najistotniejsze kwestie. Według czeskich autorów przywiązanie do tradycji nie wyklucza przeprowadzenia zmian w nauczaniu, w zakresie na przykład aktywizowania uczniów, szanowania ich osobowości czy przygotowania uczniów do komunikowania się w nowych sytuacjach, pod warunkiem, że zmiany nie będą wiązać się wyłącznie ze zmieniającą się polityką i nie będą wynikać z nieuzasadnionego eksperymentowania.

Węgierscy autorzy zastanawiają się nad edukacją językową – całościowym nauczaniem języka i literatury bądź rozdzielaniem obu dziedzin, łączeniem nauczania o systemie z nauką używania języka w naturalnych sytuacjach (łączeniem systemu z kompetencjami), ze świadomym wykorzystaniem rozmaitych źródeł zasobów językowych.

M. Pieniążek z troską i niepokojem konkluduje, że w polskiej szkole edukacja językowa jest w znacznym stopniu podporządkowana testom zewnętrznemu ocenianym, a w zbyt małym stopniu wyzwalane jest twórcze podejście uczniów do języka, co pozwolić mogłoby na rozwijanie w publicznej przestrzeni żywej mowy i świadomości jej etosu. Autor informuje także o założeniach rozpoczętej, nowej reformy systemu szkolnego.

Autorka ze Słowacji podkreśliła pierwszoplanową rolę edukacji w zakresie języka ojczystego, ale dostrzegła konieczność zmian, które stawałyby w edukacji na kompetencje, nie zaś na opanowanie materiału. Przypomniała, że uczenie w słowackiej szkole odbywa się według jednego programu i jednej serii podręczników.

Do wszystkich rozdziałów dołączono bogatą bibliografię, a na niektóre pozycje powoływano się w tekście głównym. Może warto byłoby przygotować w ramach dalszej – bardzo ważnej i potrzebnej współpracy między krajami – antologię wybranych artykułów z zakresu nauczania w czterech państwach, co przyczyniłoby się do popularyzacji osiągnięć edukacyjnych czy naukowych i miałoby inspirującą wartość dla dydaktyk narodowych.

Lektura poszczególnych rozdziałów oraz bezpośrednia wymiana doświadczeń między autorami i nauczycielami z czterech państw pozwala na zorientowanie się, jak wprowadzać zmiany tam, gdzie jest inaczej, albo na co spoglądać krytycznie we wprowadzonych już rozwiązaniach. Budzi zainteresowanie procesem dydaktycznym i uczestniczącymi w nim podmiotami, zachęca do stawiania pytań o szczegółowe kwestie, bowiem każdy autor pisał o tym, co uważa za najważniejsze przede wszystkim ze swojego punktu widzenia.

Warto byłoby poznać wszechstronnie wskazania metodyczne albo przyjęte w podręcznikach sposoby przekazywania wiedzy czy rozwijania umiejętności w ćwiczeniach i zadaniach. Może więc kolejny temat badawczy dotyczyłby analizy porównawczej podręczników?